

DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE DİNİ TUTUMU

Erkan KAVAS²

ÖZ

Araştırma, dinî tutumların bazı demografik özelliklere göre incelenmesine yönelik tarama deseninde betimsel bir çalışmadır. Bu nedenle araştırmanın teorik bölümünün modeli dokümantasyon yöntem ve teknikleriyle uygulamalı araştırmanın modeli ise, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama (survey) modeli ve anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın örneklemini, 2011 yılı Denizli il merkezinde yaşayan 15 yaş ve üstü 869 kişi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak, ‘Dinî Tutum Ölçeği’ deneklere ait kişisel bilgiler için ‘Kişisel Bilgi Formu’ kullanılmıştır. Veriler ‘SPSS 17.0 for Windows’ kullanılarak analiz edilmiştir.

Deneklerin dinî tutumlarının cinsiyet, gelir, din eğitimi alma, aileden ve diğer kaynaklardan din eğitimi alma durumlarına göre farklılık göstermediği, yaş, eğitim, dinî bilgi düzeyi, algılanan dindarlık düzeyi, Kur’an kursu, cami hocası, DKABD, dinî kitaplar ve İHL’den din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinî Tutum

THE RELİGİOUS ATTITUDE ACCORDING THE DEMOGRAPHİC VARIABLES

ABSTRACT

This research is a descriptive study of religious attitudes towards some of the scan pattern based on demographic characteristics. Therefore, the theoretical part of the model was realized with the methods and techniques of documentation, for the practical research model survey and questionnaire techniques which describe the existing or past situation was used.

The sampling of this research includes 869 people, whom age is between 15-above in Denizli. Religious Attitude Scale and had been used in this study. Personal Information Form was also distributed to people, who participated to this research. Data had been analyzed by SPSS 17.00 for Windows.

We find that people’s religious attitude do not change in respect of their gender, income and religious education. On the other hand we explore that the religious attitudes of people show changes according to people’s age, education, the level of religious knowledge, the level of religiosity, receiving education from Quranic training courses, imams, religious textbooks and religious schools.

Key Words: Religious Attitude

1 Bu makale, S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı olarak 2013 yılında tamamlanmış olan ‘Dinî Tutum – Stresle Başa Çıkma İlişkisi’ adlı doktora tezinden alınmıştır.

2 Dr., Denizli Millî Eğitim Müdürlüğü’nde Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uzmanı erkankavas20@gmail.com

GİRİŞ

İnsanların hayatın çeşitli alanlarına ilişkin tutum ve tercihlerini belirlemelerinde etkili olan temel değerlerden biri dindir (Certel, 2011 b). Hayatın anlam kazanmasında kilit rol oynayan dinî tutumlar, bireyin hayatına yön verdiği gibi, diğer tutum ve davranışların da belirlenmesinde önemli bir işlev görür. Dolayısıyla bireyin dinî tutumlarının oluşma sürecinin ve bu süreçte etkili olan faktörlerin ortaya konulması, olumsuzluklar var ise giderilmesi, olumlu etkilerin de belirlenmesi önem arz eder.

TUTUM

Tutum: Yaşantı yoluyla organize olan, bireyin ilişki içerisinde olduğu bütün nesnelere ve durumlara verdiği tepki üzerinde yönlendirici ve dinamik bir etki oluşturan, zihinsel ve sinirsel bir hazır olma durumudur (Allport, 1935; Akt. Hogg, 2007). Burada tutum, bireyin tepkisini yönlendirici bir unsur olarak onun davranış biçimini belirlemektedir. Ayrıca deneyimlerle örgütlenmesi, tutum oluşmasını bir öğrenme sürecine bağlamaktadır (İnceoğlu, 2000). Tutum, iyi-kötü tercihlerimizi etkileyen iç kuvvettir. Dolayısı ile tutum dışarıdan gözlenemeyen, varlığını ancak çıkarsama yoluyla bilebileceğimiz özel bir olaydır. Üçüncü bir görüş üç bileşenli modeldir. Bu model tutumu ‘toplumsal açıdan önemli nesne, grup, olay ya da simgelere yönelik inanç (bilgi), duygu ve davranış eğilimlerinin oluşturduğu uzun süren bir organizasyondur’ şeklinde tanımlar (Hogg, 2007; İnceoğlu, 2000). Yaşantımız üzerinde önemli etkileri olan ve davranışlarımızı yönlendiren tutumlar; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak üç bileşenden (öğeden) oluşur diyebiliriz. Bilişsel öge, tutum nesnesine ilişkin inanç, kanaat ve bilgilerden oluşur. Duygusal öge, inançlara bağlanmış heyecansal duygulardan oluşur. Davranışsal eğilim ise belirli bir biçimde tepki göstermeye hazırlıktır.

Tutumlar, güçlü ve tutarlı olduklarında, tahmin edilen davranışla ilişkili olduklarında, kişinin doğrudan deneyimini temel aldıklarında ve kişi kendi tutumlarının farkında olduğunda bu durum en iyi davranış göstergesidir. Güçlü ve tutarlı tutumlar; davranışı, zayıf ya da belirsiz tutumlara göre daha kuvvetli yönlendirirler. Özellikle deneyimi temel alan tutumlar davranışı, işitme ve okumanın oluşturduğu tutumlardan daha iyi gösterirler (Atkinson, 2010).

Dinî Tutum

Tutumlar, tutumun konusu olan objeye yönelik inançlardan kaynaklanır. Tutumlarla inançlar daima birlikte bulunurlar. Yani insanlar, duygu ve inançlarına uygun olarak hareket etme eğilimindedirler (Özgül, 2000). Din insanı ilgilendiren bir olgu olduğuna göre, o aynı zamanda bir tutum konusudur. Böyle olunca insanların genel olarak din olgusu, dinin inanç ve amelî esasları ile ilgili olarak farklı tutumlar geliştirmeleri tabiidir. Mesela; dinin insana mutluluk ve huzur verdiğine inanan dindar bir insan, din hakkında olumlu bir tutuma sahipken dinin insanların geri kalmasına sebep olduğu kanaatinde olan bir ateist, din hakkında olumsuz tutum geliştirmiştir. Yine aynı dine inananlar arasında farklı dinî tutumlar görülebilir. İçki müptelâsı olan ya da içki alıp satarak para kazanan bir müslüman, içki hakkında olumlu tutum takınabilir; buna karşılık bir başka müslüman Kur’ân daki içkiyi yasaklayan ayetlere bakarak bu konuda olumsuz tutum takınır. Şu halde “dinî tutum, kişinin dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme tarzıdır. Yani kişinin dine dair bilgi ve inançları (zihni unsur), dinin bütününden ya da herhangi bir esastan hoşlanması veya hoşlanmaması (duygu unsuru) ve dinle ilgili davranışları, yani lehte ve aleyhteki, birtakım faaliyetleri (davranış unsuru) onun dinî tutumunu oluşturur” (Peker, 2008). Dinî tutumu; ‘Bir kişinin lehte veya aleyhte olsun, dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleme tarzı’ şeklinde tanımlayabiliriz (Uysal, 1996).

Dinî Tutumun Unsurları

Tutumun bilişsel, davranışsal ve duygusal öğelerden oluştuğunu daha önce belirtmiştik. Dinî tutumun bilişsel (zihinsel) unsuru, bireyin tutum konusu ile ilgili deneyim, bilgi, değer, kanaat ve inançlarıdır. Tutum konusu ile ilgili bilgiler, gerçeklere dayandığı ve buna inanıldığı nispette, onunla ilgili tutumlar da kalıcı olur (Certel, 2011). Zihinsel öğe bilgilerin sınıflandırılmasıdır (İnceoğlu, 2000).

İnançlar ve tutumlar, bireyin önemli fonksiyonlarına hizmet ederler. Ferdin şahsiyetine bir devamlılık, onun günlük idrak ve faaliyetlerine bir mana verir, çeşitli hedefleri elde etmesine yararlar (Şentürk, 2008). İnanç, tutumların zihinsel ögesinde yer alır. İnanca duygusal öğe katıldığında, inançlar tutuma dönüşürler. Ancak her tutumda inanç vardır, her inanç tutum oluşturmaz (İnceoğlu, 2000). İnanç, davranışı gerektirmez. Ama inanç, imanı doğurabilir. İman, teslimiyeti ve bunun sonucunda davranışı (ibadeti) gerektirir.

Tutumun duygusal unsuru, kişinin tutum konusunu arzu edilen ya da arzulanmayan sonuçlarla ilişkilendirmesi sonucu geliştirdiği duygulardır. Bunlar yerine göre saygı, sevgi, nefret, öfke, kıskançlık vb. olabilir. Tutumun duygusal ögesi önceki tecrübelerle bağlıdır. Bu öğe zihinsel öğeye göre daha basittir. Ama duygusal unsuru ağır basan bir tutumun hem değişmesi daha zordur hem de sahibinin davranışını yönlendirme gücü fazladır. Yani, duygu unsuru tutuma devamlılık ve yönlendiricilik özelliği kazandırır (Tekarslan, 1989).

Duygusal öğe aynı zamanda bireyin değerler sistemi ile yakından ilişkilidir. Tutum konusunun bireyin amaçlarına hizmet edip etmemesi, olumlu ya da olumsuz duyguların oluşmasına neden olur. Duygusal ögesi ağır basan bir tutumun değişmesi daha zordur. Özellikle kişinin ego 'sunu ilgilendiren konu ya da olaylara karşı tutumu daha yoğun duygu yüklüdür (İnceoğlu, 2000).

Öte yandan duygusal öğe ile davranışsal öğe arasında da yakın ilişki vardır. Davranışsal öğe, genellikle duygusal ögenin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Sonuçta ortaya çıkan davranış, bir bakıma duygusal ögenin somutluk kazanmasıdır. Mesela; Allah'a karşı beslenen itaat, saygı, sevgi, teslimiyet, bağlılık, şükran vb. duygular, ibadet davranışı şeklinde kendini gösterebilir (Certel, 2011).

Davranışsal unsur ise, tutumla ilgili olumlu ya da olumsuz her tür davranışa hazır olma halidir. Kişinin inanç ve bilgileri sonucu ortaya çıkan kanısı onu, tutum konusu olan olay ya da nesneye karşı olumlu veya olumsuz harekete eğilimli hale getirebilir (Certel, 2011). Tutumlar, davranışların önemli bir belirleyicisi olduğu için, dinî inanç ve davranışlarda da dinî tutumların önemli bir yeri vardır. Dinî tutumlar, bireyin dinî hayatına ve dinî davranışlarına yön verir. Dinî tutumun davranışsal ögesi, dinî ibadetler, faaliyetler, hareket ve işlerdir (Kaya, 1998). Bireyin namaz kılması, oruç tutması, hacca gitmesi, camiye gitmesi, dua etmesi vb. gibi davranışlar dinî tutumun davranışsal ögesini oluşturur.

Psikolojik olarak inanma olayını incelediğimizde, inanç, kanaat, bilgi ve tutum, davranışı etkileyen öğeler olarak yakın ilgi içindedirler. İnançın oluşmasında ise zihin, duygu ve sosyal çevre birlikte etkilidir (Pazarlı, 1987).

Dinî tutum bir sistem olarak düşünüldüğünde, dinî düşünce, dinî inanç, dinî duygu ve dinî davranış birer alt sistem durumundadır. Yani, hepsi dinî tutumun fonksiyonudur (Kaya, 1998).

Dinî Tutumlar ve Öğeleri (Unsurları) Arası Tutarlılık

Tutum konusunda temel prensip tutarlılık veya ahenktir. İnsan her yeni tutumu, mevcut inanç ve değer sistemiyle ahenkli ve tutarlı olacak şekilde benimser. Ya doğrudan doğruya eskilerle tutarlı olan tipte tutumları tercih eder ya da yeni tutumla eski tutumu

arasındaki tutarsızlığı en aza indirmeye çalışır. Tutumlardaki tutarlılık hem tutum unsurları arasında hem de tutumlar arasında olur. Aynı zamanda davranışlar ile tutumlar arasında da genellikle tutarlılık söz konusudur. Tutumların temelinde tutarlı olma ihtiyacının bulunduğu söylenebilir (Peker, 2008).

Birbiri ile tutarlı olamayan iki ya da daha fazla bilgiye sahip olma sonucu ortaya nahoş bir durum çıkar. Bilişsel çelişkiyi azaltmanın yani inanış ve tutumlarımızı birbiri ile tutarlı hale getirmenin iki yolu vardır. İlki yeni inanışların eklenmesi ya da değiştirilmesi. Yeni inanışlar ekleyerek ya da ya da eski inanışlarımızı değiştirerek ve tutumumuzla tutarlı hale getirerek bilişsel çelişkiyi azaltabiliriz. Sigara içiyorum. Sigara sağlığa zarar verir. Bu iki bilgi ögesi birbiriyle uyumsuz olduğundan, sigara içen bir kişide bilişsel çelişki baş gösterir. Sigara sağlığa zararlıdır. Fakat öldürmez. Can sıkıntımı gideriyor. Sigara içiyorum. Bu yeni bilişsel öğelerin bilgi dağarcığına katılması uyumsuzluğu giderek uyuma dönüştürür. Veya en azından öyle bir eğilim kazanır. İkincisi tutuma ters düşen davranış. Bilişsel çelişkiyi azaltmanın bir başka yöntemi de tutuma ters düşen davranışlarda bulunmaktır. Bilişsel çelişki aynı zamanda, tutum-davranış ayrışması problemine de temas eder. Tutuma ters düşen davranış, kişisel tutumumuza ters düşen toplumsal bir duruş edinmeyi kapsar. Tutum davranış farklılığı içeren durumlarda, en belirgin çelişki giderme yolu, belli biçimde davranışlarımızı geri almak ya da önemli olmadığına kendimizi inandırmak, ve tutumlarımızı davranış yönünde değiştirmektir (Leippe, 1994; Akt. Plotnik, 2009; Freedman, 1989; Hogg, 2007; Tolan, 1991).

Dinle ilgili olumlu tutuma sahip olan bir kişi, dinin insana faydalı olduğuna, ona dünya ve ahrette mutluluk ve huzur verdiğine, dinin ilâhî emir ve yasaklarla itikâdî ve ahlâkî esaslardan oluşan ideal bir hayat nizamı olduğuna dair bilgi ve inanca sahiptir. Dinî sevgi, saygı, teslimiyet, rıza, tevekkül vb. duyguları tecrübe etmektedir. Davranış olarak da dinin emrettiği şekilde yaşamaya, dini pratikleri yerine getirmeye özen gösterir. Böylece onun tutumunun üç unsuru da olumlu ve birbiriyle tutarlılık içindedir. Aynı tutarlılık olumsuz bir tutumda da görülebilir (Certel, 2011).

Bazı tutumlarda öğeleri tutarlılığı belirgin olmayabilir. Örneğin; bir insan İslam dinine inandığı için hacca gitmesi gerektiğini, haccın kendisi için farz olduğunu bilmektedir. (Olumlu zihinsel unsur) Ancak bu bilgisine rağmen, çevresindeki insanlardan çekindiği için hacca gitmek istememektedir. Hacca gitmek kendisine hatırlatıldığı zaman rahatsız olmaktadır. (Olumsuz duygusal tepki) Bu tutarsızlık davranış öğeleri oluşumunu engellemekte ve birey karmaşıklık içinde kalmaktadır. Bu tutuma dengesiz, yani daha yerleşmemiş tutum da diyebiliriz. Yerleşik tutum olabilmesi için zihinsel ve duygusal öğelerin birbirleriyle tutarlı hale gelmesi gerekir. Tutumlar arası tutarlılık derecesi son derece önemlidir. Genellikle tutumlar birbirleriyle tutarlılık gösterir. Örneğin; inancından dolayı içkiye karşı olumsuz bir tutum taşımakta olan bir bireyin, dine karşı olumlu bir tutum içinde olduğu söylenebilir (Peker, 2008).

Dinî Tutumların Oluşum ve Gelişimi

Sosyo - Kültürel Faktörler: Tutumlar doğuştan gelmediğine ve sonradan öğrenildiğine göre, tutumların öğrenilmesi sosyalleşme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır diyebiliriz. İnsanlar, bir tutum nesnesiyle karşılaşır ve onunla ilgili olumlu ya da olumsuz bir deneyim yaşar. Bu ise kısmen bu insanların o nesneye yönelik tutumlarını biçimlendirir. Yani daha önce o kişinin başından geçmiş olay ve deneyimler tutumlara yön verir. Bu tecrübelerin yaşanmasında doğup yaşadığı çevre, cinsiyet, eğitim, sosyal mevki vb. çevresel etmenler önemli rol oynar.

Bir insanda meydana gelen inanç ve tutumların oluşmasında, bireyin içinde yaşadığı sosyal ortamın ve kültürün etkisi vardır. Öğrenme süreci bu durumda, tutum oluşumunun en belirgin biçimini yansıtır. Ancak sosyal ortam ve kültürün tesiri, idrak, yorum ve kullanılmaları ölçüsündedir. Bireyi çevreleyen bu sosyo-kültürel ortam, onun sosyalleşmesini de belirler. Sosyo-kültürel tesirlerin en önemlilerinden biri ise ailedir (Krech, 1999; İnceoğlu, 2000).

Çocukluk döneminde en fazla taklit edilen ve özdeşlenen modeller anne-babadır. Doğal olarak çocuk, daha bebekliğin başından itibaren duygusal yakınlıklarını derinden hissettiği ebeveynine yönelir. Güven ve sevgi esasına dayalı ilişkileri, zamanla çocuğun anne ve babasıyla özdeşleşmeyi; yani kendisini onlarla bir tutmayı beraberinde getirir. Özdeşleşmenin etkisiyle çocuk, anne babasının tüm davranışlarını taklit etmeye ve onlara uygun davranmaya çalışır. Eğer anne baba dinî davranışlar sergiliyorsa (model olabiliyorsa), bu dinî davranışlar da çocuğun dünyasında yer bulmaya başlar. Dinî tutum ve davranışların temellenmesinde en etkili faktör, ilk çocukluk dönemindeki aile ilişkileridir (Hökelekli, 2010).

İhtiyaç ve İstekler : İnanma ihtiyacı, insanın psiko-sosyal ihtiyaçlarından. İnsanlık tarihinde bu ihtiyacın tatmin edilmesine dönük değişik tanrılara ve dinlere inanılmıştır. Hiçbir çağda dinsiz bir toplumla karşılaşmamıştır. İnsanlar dinî inanç, tutum ve davranışlarıyla ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Bu nedenle din insanların psiko-sosyal ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir kurumdur. Din aynı zamanda insanların aşırı istek ve arzularını sınırlar. Bu sınırlamalar toplum düzeni ve insanlık için gereklidir. Bazı insanlar aşırı istek ve arzuları engellendiği için dine karşı olumsuz tutum takınabilmektedirler (Kaya, 1998).

Tutumlar, bireyin çeşitli nesne ve olaylara karşı lehte veya aleyhte bir vaziyet alışığı olduğuna göre, insanın ihtiyaç ve güdülerini tatmin eden şeylere karşı lehte, bunların doyumuna engel olan şeylere karşı da aleyhte tutum takınması doğaldır. Din de insanın bazı ihtiyaçlarına cevap verip bazı istek ve ihtiyaçlarını da belli bir disiplin, ölçü ve denge içerisinde tatmin etmek için sınırlandırıp kontrol ettiğine ve diğer bazılarını yasaklayarak baskı altına aldığına göre, dinî tutumların oluşmasında ferden isteklerinin, ihtiyaçlarının ve güdülerinin önemli bir yeri vardır (Certel, 2011; Güngör, 1977).

Dinî davranışların insanın bazı ruhî, zihinsel ve sosyal ihtiyaçlarına cevap verdiği ve onu tatmin ettiği için yapıldığı bir gerçektir (Peker, 2008). Mesela; din insandaki sığınma, bağlanma, güvenlik altında bulunma, hayata ve olaylara anlam kazandırma, ölümle yok oluş düşüncesinden kurtulup ebediyen var olma ihtiyaçlarının doyumuna hizmet eder. Dindeki ibadetler, amelî hükümler, ahlâkî esaslar hem fert hem de toplum hayatına pratik yararlar sağlar. Böylece dinî ihtiyaçlara cevap vermesi, dine karşı olumlu tutum geliştirilmesinde etkilidir. Ancak bunun tam tersi de söz konusudur. Zira din, insanların bazı aşırı istek ve güdülerine sınırlandırmalar getirmektedir. Dinî yasakladığı bu tür davranışları alışkanlık haline getirenler, dinî isteklerinin doyumuna engel olarak gördükleri için, dine karşı olumsuz tutum takınabilmektedirler. (Certel, 2011).

Dinî esasların kabulünde ve uygulanmasında psikolojik ve sosyal süreçler söz konusu olduğu için bu süreçler ihtiyaçla beraber istek ve iradeyi de gerekli kıldığı içindir ki sadece dinî ihtiyaç bir davranış için yeterli değildir (Hökelekli, 1993). Bu nedenle insanda dinî davranışların ortaya çıkması, onun yapısına bağlı fonksiyonel değerde bir ihtiyaç değil; duygu ve düşüncesine bağlı bir ihtiyaçtır diyebiliriz (Peker, 2008).

Çeşitli Gruplara Mensubiyet, Siyaset, Dinî Gurup ve Cemaatler: Dinî tutumun ve siyasi kimliğin oluşması da yine öncelikle ailede başlar, yaş ilerledikçe çeşitli grupların etkisi kendini göstermeye başlar. Bazı gençlerde ana babaya tepki olarak onların dinî ve siyasi tutumlarına zıt tutumlar görülebilmekte ise de, bu daha ziyade aşırı baskı uygulayan veya çocuğuyla tamamen ilgisiz anne-babaya karşı oluşan bir tepki şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bireyin grup bağları, tutumların oluşmasına yardım eder. Bireyin tutumlarının çoğunun kaynağı, onun sadakatle bağlı bulunduğu gruptandır. Kişinin tutumları gurubun kurallarını, değerlerini, inançlarını yansıtmak eğilimindedir. Ayrıca bireyin tutumlarını koruyabilmesi için aynı biçimde düşünen kimselerin (grubun) desteğine ihtiyaç vardır. Genellikle grup üyelerinin tutumları birbirine benzer. Dinî gurupların referans grup, dinî liderlerin referans kişi ya da siyasi liderlerin referans etkileri üzerine yapılmış araştırmalar, etkinin güçlü olduğunu göstermiştir (İnceoğlu, 2000; Peker, 2008).

Grubun üyelerinin tutumları üzerinde, onu, geliştirici ya da engelleyici bir etkisi olduğu bilinmektedir. Eğer tutum değişimi grubun normuna uygunsay, grup bu değişimi desteklemekte, aksi yönde ise engellemektedir. Dinî tutumlar söz konusu olunca, burada mezhepler, tarikatlar ve dinî cemaatler de gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Bu tür dinî gruplarda geçerli olan normlar, sadece doğru davranışların değil, doğru tutumların neler olduğunu da açıkça belirlediği için, bireyler grup normlarına uygun tutumları benimsedikleri nispette grupta takdir edilir; aksi halde grup tarafından ayıplanır, aşağılanır; hatta dışlanabilir. Biz buna grubun birey üzerindeki normatif etkisi diyebiliriz (Certel, 2011).

Netice olarak; bütün tutumlar gibi dinî tutum oluşumunda toplumsallaşma süreci ve grup üyeliği en etkili faktörlerdir. Zira tutumların oluşmasında temel etken diğer bireylerdir. İçinde bulunduğu topluma uyma birey için hayatî önem taşır. Çünkü bireyin toplumsallaşabilmesi, onun kişiler arası ilişkiler yoluyla içinde bulunduğu toplumun rol beklentilerini ve tutumlarını öğrenme sürecine bağlıdır (Tekarslan, 1989).

Aile: Doğumundan buluş çağına kadar çocukların tutumları hemen hemen tamamen anne-babaları tarafından şekillendirilir. Anne-baba, çocukların oluşturdukları tutumların ilk kaynağıdır. Anne-babalar ile çocukların tutumlarını karşılaştıran araştırmalar, özellikle politik ve dinsel tutumları arasında büyük benzerlikler olduğuna işaret etmektedirler. Örneğin; çocukların politik tutumları, sigara içmeye karşı tutumları, dine karşı tutumları anne-babanınkiyle çok güçlü benzerlik taşır. Genel olarak ana-babalar ile çocuklarının tutumları arasında benzerlikler farklılıklardan daha fazladır. Bu ise, anne-babaların çocukların tutumları üzerinde uzun süren bir etkisinin olduğuna işaret eder. Çocuklar büyüdükçe anne-babaların tutumları üzerindeki etkisi azalır ve özellikle ergenlik döneminin başlamasıyla birlikte diğer sosyal etkenlerin rolü giderek artar (Morgan, 2004; Kağıtçıbaşı, 2010).

Anne-babalar en çok din ve siyasi görüş gibi konularda çocuklar üzerinde etkili olmaktadır. Anne-baba ile çocuk arasındaki sıcak ve açık iletişim ebeveynlerin çocuk üzerindeki etkililiğini belirler (Freedman, 1989). Çok dindar yetişkinlerin daha çok, dindar olan anne-babalar tarafından yetiştirildiğini gösteren çok önemli bulgular da vardır (Allport, 2004).

Tutumlarımızın önemli bir kaynağını çevremizdeki insanların eylemleri oluşturur. Çocuk açısından anne-baba tüm öğrenme türlerini kapsayan güçlü bir etki kaynağıdır. Bu etki

çocukta anne-baba tutumlarıyla tutarlı tutumlar geliştirebileceği gibi, bazen de tutarsızlık gözlenebilmektedir (Hogg, 2007). Çocuk ve Ergenler ile anne-baba arasındaki ilişkilerinin yönü burada belirleyici olur.

Bu dönemde aile ile birlikte okul ve çocuğun kişisel düşüncesi de dinî gelişime etki eden faktörler arasında yer alır. Özellikle dinî davranışların bütün aile fertlerinin katılımıyla hep birlikte yapılması, çocuğun bunları benimsemesinde önemli rol oynar (Hökelekli, 1993). Aile bireylerinin dinî tutum, davranış ve düşüncelerinin birlik ve uyum göstermesi, çocuğun dinî gelişiminin sağlıklı ilerlemesi ve çocuğun yaptıklarını benimsemesi açısından son derece önemlidir. Ana-babanın çocuğa gösterdikleri tutum ve davranışları ile ona öğrettikleri dinî bilgiler birbiriyle çelişmemelidir. Aksi halde çocukta şüphe ve güvensizlik duyguları oluşabilir, çocuk ana babadan gördüğü dine aykırı davranışlara özenabilir. Mesela; içki içen bir babanın çocuğuna içki içmenin haram olduğunu söylemesi yeterli değildir. Onun doğru olanı fiilen de yapması gerekir. Çünkü çocuklar, ana babalarından duyduklarından çok gördüklerini yaparlar (Certel, 2011).

Tutum ve inançların doğuşunda ailenin önemli olduğunu söylemekle, çocuk tutumları ebeveyninden hazır alır diyemeyiz. Ailenin tesiri vardır, ama çocuğun ebeveyni ile aynı tutum ve inanca sahip olup olmaması o tutum ve inancın bizzat çocuk için ifade ettiği mana ve öneme bağlıdır. Kültürel tesirler, aile ile aynı istikamette olursa ailenin tutumu işleme derecesi artar (Krech, 1999).

Vergote, (1999) ‘çocuğun dünyaya geldiğinde, gerek dinî gerekse diğer bilgilerin hiçbirinden habersiz olduğunu, ilk bilgilerini ailede öğrendiğini, dinî tavırların erken dönemlerde teşekkül ettiğini, dinî duyguların uyanışının 7-14 yaşları arasında buna karşılık politik tavırların 15-18 yaşlar arasında ortaya çıkmaya başladığını, dolayısı ile ailenin yapısının dinî tutumları etkilediğini belirtir. Aile içinde birey doğal bir şekilde kendisine sunulan hayat tarzını içselleştirir ve zamanla tutumlar karakter halini alır. Sonuçta; ailede edinilen dinî yaşantı yine aile bireyleri aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarılarak devam eder’ der.

Eğitim: Tutumların oluşmasına etki eden diğer önemli bir faktör ise eğitimidir. Eğitimin tutumlar üzerindeki etkisi eğitim düzeyine bağlı olarak değişir ve bugün genellikle çocuklar anne-babalarından daha üst düzeyde eğitim görmektedirler. Eğitim düzeyi arttıkça bireyin açık fikirliliği de artmaktadır. Eğitimin etkisi anne-babaların politik ve dinî inançlarının etkisi kadar kuvvetlidir diyebiliriz (Morgan, 2004). Eğer alınan eğitim dinî içerikli veya derslerin içinde din dersi varsa bireyin dine karşı tutumunun olumlu olması beklenir. Hiç dinî eğitim almayan veya dinî aleyhinde bir eğitim alan bireyin dine karşı tutumu büyük oranda olumsuz olacaktır. Dinî tutumların oluşmasında alınan din eğitiminin önemli etkisi bulunmaktadır. Ülkemizde yapılan araştırmalarda İmam-Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesinde okuyan veya mezun olanların dinî tutumları ve dindarlık düzeyleri diğer lise ve fakültelerden mezun olanlardan yüksek çıkmaktadır. Bu da alınan din eğitiminin dinî tutumlara olan etkisini göstermektedir (Doğan, 2007).

Eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak dindarlıklarında daha dürüst ve tutarlı olmaya çalışanların bir kısmı, eski olumlu dinî alışkanlıklarının bir kısmından uzaklaşabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle bazı dinî tutum ve davranışlarda kalite artarken bazı dinî davranış ve uygulamalar ortadan kalkmaktadır. Öğrenim durumu dindarlık ilişkisiyle ilgili konunun başında bahsettiğimiz ikinci boyuta geçmeden önce burada şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Genel olarak eğitim seviyesinin düşüklüğü, dindarlığın daha basit; fakat daha içten ve samimi bir atmosferde sürüp gitmesiyle ilişkilendirilebilir. Buna karşılık eğitim seviyesinin yüksekliğine paralel olarak dindarlık, daha düşük etkinlik düzeyinde, fakat

daha aklî ve tutarlı temellere oturmuş bir karakter kazanabilmektedir. Doğal olarak din eğitimi veren kurumların durumu, hem dinî inanç, bilgi, tecrübe, ibadet, hem de etki boyutu açısından olumlu yönde farklılaşmalar gösterecektir (Hökelekli, 2010).

Çevre: Tutumlar, bireyin yaşadığı çevresel koşulların etkisiyle değişebilmektedir. Bu değişim aynı zamanda duygu, inanç ve değerlerde de bir değişimi ifade etmektedir. Çevre faktörleri aynı zamanda birer bilgi edinme kaynağıdır. Bu kaynaklardan elde edilen bilgiler istikametinde bireyin tutumları oluşup gelişmektedir. Çünkü bilgi, tutumun zihinsel ögesini teşkil eder. Bunun için daha küçük yaşlardan itibaren dinler hakkında edinilen bilgiler, özellikle içinde bulunulan aile ve toplumun benimsediği dinî esaslarının daha geçerli ve doğru olduğuna dair açıklama ve uygulamalar, kişinin dinî tutumunun oluşmasında oldukça etkili olmaktadır (Peker, 2008).

Çocuğun anne babasından sonra en çok zaman geçirdiği çevre, arkadaş ve öğretmenleridir. Arkadaş ve öğretmenleri çocuğun neyi sevip sevmeyeceğinin nelere karşı olumlu veya olumsuz tutum geliştireceğinin en önemli belirleyicileridir (Kaya, 1998).

Bireyin çevresi deyince ilk akla akranları gelir. Bireyin akranları, ilişki içinde bulunduğu, aşağı yukarı kendisiyle aynı yaş ve eğitim düzeyinde olan arkadaşlarıdır. Arkadaşların tutumlar üzerinde etkisi, çocukların anne-babadan çok arkadaşları ve tanıdıkları ile birlikte olmaya başladığı ergenlik döneminde kendini gösterir. Arkadaşların tutumları şekillendiren önemli bir etken olmasının nedeni, insanların sevdikleri ve kolay ilişki kurdukları kişileri 'otorite' olarak görme eğiliminde olmalarıdır (Morgan, 2004). Siyasi düşüncemizden ahlak anlayışımıza, müzik tercihimizden giyime, saç biçimimizden davranış biçimimize birçok tutum objesine yönelik tutumlarımız arkadaş çevresinden etkilenir (Kağıtçıbaşı, 2010).

Bireyin yetiştiği yerleşim türünün özelliği de dinî tutumların oluşmasında etkilidir. Büyük şehir veya kentlerde yaşayan bireyler ile küçük yerleşim birimlerinde yaşayan bireylerin din eğitimi veren ilgili kurumlara ve dinî bilgiye ulaşım imkânı farklıdır. Bu durum din eğitimi başta olmak üzere sosyo-ekonomik ve kültürel unsurların da tesiriyle bireylerin dinî tutumlarını etkilemektedir. Kırsal yerleşim bölgelerine göre şehirlerde daha entelektüel ve bilgiye dayalı tutumların gelişme ihtimali yüksektir, diyebiliriz.

Sosyo-Ekonomik Durum: Tutumlar ile sosyo-ekonomik durum arasında ilişki vardır. Sosyo-ekonomik düzey, gelir, eğitim ve meslek olmak üzere üç değişkenin karışımıdır. Bu değişkenlerden en önemlisi eğitimidir. Gelir düzeyi yüksek, eğitim düzeyi düşük olan bireyler, özellikle dinî ve ekonomik konularda daha tutucu olma eğilimindedirler (Morgan, 2004). Yapılan araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde, gelir düzeyi ile dinî tutum ve davranışlar arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularına göre gelir seviyesi yükseldikçe dindarlık seviyesi azalmaktadır (Topuz, 1999).

Bireylerin genellikle mesleğine uygun hareket etmesi beklenir. Din adamının dinî gereklerini yerine getireceği, ona göre davranacağı varsayılır. Bireylerin meslekleri onların tutum ve davranışlarını etkiler.

Medya: Medya, özellikle televizyon, tutumları etkileyen belli başlı faktörler arasındadır. Televizyonun yetişkinler üzerindeki etkisi net olarak bilinmese de çocuklardaki tutum oluşumunda önemli rol oynadığı tartışma götürmez bir gerçektir. Televizyon yeme alışkanlığından siyasi bilgiye kadar birçok alanda çocukları etkilemektedir (Hogg, 2007). Genç, medya özellikle televizyon sayesinde bilgiye daha kolay ulaşabilmektedir. Bu ise anne-babanın çocuğun tutumlarının oluşumundaki etkisini azaltmaktadır (Morgan, 2004). Medya hem tutum oluşumuna, hem de var olan tutumların pekişmesine etki eder. Erken yaşlarda öğrenilen tutumlar, önemli yaşantı ve olaylar olmadıkça kolay kolay değişmemektedir

(Kağıtçıbaşı, 2010). Özellikle çocuklar yeme alışkanlığından giyime, dinî inançtan siyasi görüşten kadar yetişkinlere oranla daha fazla medyadan etkilenmektedirler.

Din Görevlileri ve Dindarlarla İlişkiler: İnsanlar tutumlarının oluşması konusunda, ilişki halinde olduğu diğer insanlardan etkilenirler. Bir din görevlisinin ya da kendisini çok dindar olarak gösteren bir kişinin yalan konuşması, başkalarını aldatması, kendi menfaatini düşünmesi, ona karşı olumsuz tutumların oluşmasına neden olur. Bu olumsuz tutum, ondan duyulan nefret, zamanla onun benimsediği inanç ve değerlere de yansır. Bu nedenle din görevlileriyle ve dindarlarla ilişkiler, dinî tutumların oluşumu ve gelişimi, hatta değişimi açısından önemli fonksiyona sahiptir (Peker, 2008).

Dindar bir insanın tutum ve davranışlarının, onun dinî inançları tarafından şekillendirilmesi, dinî bir renk taşıması kadar tabii bir şey olamaz. Kişinin dinî inançlarının onun hayatında söz, tutum ve davranış olarak tezahür etmesi yadırganacak bir şey olmadığı gibi, gerekli ve sağlıklı bir durumdur. Ancak burada esas olan samimiyet ve ihlâstır. Kişinin dünyalık çıkar sağlamak amacıyla söz, tutum ve davranışlarıyla kendisini dindar ya da gerçekte olduğundan daha dindar gösterme gayreti içerisine girmesi, hem riya ve hem de din istismarıdır. Dindar insanlar kendileri gibi dindar insanlara oy verir, onlardan alış-veriş yapar, onlarla evlenir, onları görüp gözetir, iş verir, onlara daha yüksek değer ve statü atfederler (Certel, 2011 b). Verilmek istenen mesajı sözle anlatmaktansa bizzat yaşayarak lisan-ı haliyle anlatmak, yaşamadığı şeyleri anlatmamak ve davranışlarında yapmacılıktan uzak doğal hareket etmek diğer insanlar üzerinde daha çok tesir etmektedir.

Kişilik Özellikleri: Aynı kültür ve çevrede yaşayan insanlar, aynı çevresel faktörlerin etkisi altında buldukları halde, birbirlerinden farklı dinî tutumlara sahip olabilmektedirler. Bu farkın kişilik özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir (Güngör, 1977).

Tutum konusunda yapılan araştırmalar, bireyin kişilik yapısı ile tutumları arasında ilişki olduğu görüşünde birleşmektedir. Tutumlar, hem bireyin kişilik yapısını yansıtır, hem de bireyin kişiliğinin, ne tür tutumlara eğilimli olduğunun göstergesidir. Kısaca; bireyin kişiliği ile tutumları arasında karşılıklı etkileşim vardır (İnceoğlu, 2000).

Başkalarının kişilik özellikleri de bireyin dinî tutumlarının oluşumunda etkili olduğu söylenebilir. Özellikle bir din görevlisinin ya da kendini dindar olarak gösteren bir kişinin kötü davranışlar sergilemesi, başkalarını dolandırması vb. gibi olumsuz davranışlarda bulunması, ona karşı olumsuz tutumların oluşmasına, tersine olumlu güzel davranışlarda bulunması ise diğer bireylerde dine ve dindara karşı olumlu tutumların meydana gelmesine neden olur. Din adamı veya dindar kimselere duyulan nefret veya sevgi zamanla benimsenen değer, inanç ve tutumlarımıza yansır. Dine karşı kişinin olumlu ya da olumsuz tutum geliştirmesinde ve tutum değiştirmesinde din görevlisi, din eğimcisi ve dindarların kişilik özellikleri etkilidir diyebiliriz (Kaya, 1998).

Diğer bireylerin kişilik yapısı dinî tutumların oluşması sürecini etkileyen bir faktör olarak ayrı bir önem taşımaktadır. Din adamı veya dindar bilinen bir bireyin iletişim kurmasında, onun sahip olduğu çekingen, girişken, otoriter, demokrat, içe dönük, dışa dönük, mütevazı, kibirli vb. kişilik özellikleri diğer bireylerin tutumlarının oluşmasında etkili olur. Mesela; çekingen ve mahcup bir kimsenin etki derecesi ile muhteva ve biçim olarak girişken bir kişinin etki derecesi farklıdır (Certel, 2008).

Fizyolojik Özellikler: Oldukça kalıcı genetik faktörlerin yanı sıra, geçici fizyolojik koşullar da bireysel ve bireylerarası tutum farklılaşmasına neden olabilir. Bunlar arasında hastalık, yaşlanma, belli ilaç ve tıbbi operasyonlar bireylerin tutum sisteminin içeriğini ve yönünü etkiler. Yaşlanmanın fizyolojik etkilerinin yanı sıra, fizyolojik olmayan etkileri de vardır. Deneyimlerin birikimi ya da sosyal rolün değişimi gibi... Bazı araştırma bulguları insanların

değişik yaşlarda tutumlarında belli aşamalar olduğunu kanıtlamaktadır. İnsanın, çocukluktan yaşlılığa kadarki gelişme sürecini inceleyen araştırmalar, insanların büyüdükçe egemenlik, saldırganlık, rekabet, baş eğme, bağımsızlık ve diğer genel tutum eğilimlerinde değişimler olduğunu göstermiştir. İnsanların politik, ideolojik tutumlarının da gençlikten olgunluk çağına kadar, sistematik bir değişim geçirdiği araştırma bulguları arasındadır (İnceoğlu, 2000).

Bu araştırmanın amacı, deneklerin cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, ekonomik gelir, dinî bilgi düzeyi, algılanan dindarlık düzeyi ve din eğitimi alma durumları gibi demografik özellikleriyle dinî tutumları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını bilimsel yöntemlerle objektif olarak tespit etmek ve sonuçlarını açık bir şekilde ortaya koyabilmektir.

YÖNTEM

Araştırma, dinî tutumların bazı demografik özelliklere göre incelenmesine yönelik tarama deseninde betimsel bir çalışmadır. Bu nedenle araştırmanın teorik bölümünün modeli dokümantasyon yöntem ve teknikleriyle uygulamalı araştırmanın modeli ise, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama (survey) modeli (Karasar, 2010) ve anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evrenini, 2011 yılı Denizli il merkezinde yaşayan 15 yaş ve üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini 381.000 kişinin arasından tesadüf (rastlantısal) seçilen 869 kişi oluşturmuştur. SPSS 17.0 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak istatistiksel analizler yapılmıştır.

Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi ve Verilerin Toplanması

Araştırmada dinî tutum ve davranışları ölçebilmek için Kaya (1998) tarafından geliştirilen ‘Dinî Tutum Ölçeği’ kullanılmıştır. Ayrıca deneklere ait kişisel bilgiler, ‘Kişisel Bilgi Formu’ ile toplanmıştır.

Deneklere İlişkin Demografik veriler

Araştırmaya katılan deneklerin cinsiyet dağılımına bakıldığında %49’u erkek, %51’i kadındır. Deneklerin yaş aralıklarına bakıldığında verilen cevaplarda ilk sırada %35,3 ile 22–40 yaş aralığı yer almaktadır. Daha sonra deneklerin yaş aralığı sırasıyla %25,7 ile 41–60, %17,5 ile 18–21, %8,5 61 ve üzeri, %13 ile 15–17 yaş grubu oluşturmaktadır. Yaşları göz önüne alındığında görüşülen bireylerin %65,8’inin 41 yaşın altında kişiler olduğu görülmektedir. Deneklerin eğitim durumlarına bakıldığında; %27’sinin ön lisans-lisans, %25,5’inin ortaöğretim (lise), %22,8’inin orta-ilköğretim, %19,7’sinin ilköğretim 1-5, %2,8’inin lisansüstü ve %2,2’sinin de hiç okula gitmemiş bireylerden oluştuğu görülmektedir. Deneklerin gelir durumu algılarına bakıldığında; %57,3’ünün orta, %30’unun iyi, %9,3’ünün düşük, %2’sinin çok düşük, %1,4’ünün ise çok iyi düzeyde gelire sahip olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Deneklerin dinî bilgi düzeylerine göre dağılımına bakıldığında; %50,2’sinin iyi, %37,5’inin orta, %7,2’sinin zayıf-yetersiz ve %5,1’inin çok iyi düzeyde dinî bilgiye sahip olduklarını düşündükleri görülmektedir. Deneklerin kendi dindarlık algı düzeyleri ile ilgili sorumuza vermiş oldukları yanıtların dağılımına baktığımızda; %73,9’unu oluşturan büyük çoğunluğun kendisini dindar olarak, %19,8’i az dindar olarak, %4,4’ü çok dindar olarak, %2’si ise dine ilgisiz olarak görmektedir. Deneklerin dinî eğitimi nerede aldıkları ile ilgili tablo incelendiğinde, hiç dinî eğitim almayanların oranı %1,8 olduğu görülmektedir. Ailede din eğitimi alanların oranı %67, Kur’an kursunda %38,1, cami hocasından %43, din kültürü ve ahlak bilgisi dersinden %39,9, dinî kitaplardan %51,4, İmam Hatip Lisesinden %17,5 ve diğer kaynaklardan ise %9,7 olduğu görülmektedir.

BULGULAR VE YORUM

Deneklerin cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, ekonomik gelir, dinî bilgi düzeyi, algılanan dindarlık düzeyi ve din eğitimi alma durumları gibi demografik özellikleriyle dinî tutumları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için elde edilen bulgular ve yorumları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Dinî Tutum Puanının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	Standart Hata	t	Sd	p
Kadın	443	3,36	0,48	0,02	0,43	867,00	0,67
Erkek	426	3,35	0,48	0,02			

Tablo incelendiğinde dinî tutumların cinsiyete göre farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. $t(867)=.43$, $p > 0.05$

Araştırmaya katılan kadınların dinî tutum ölçeği ortalaması ($X=3,36$), erkeklerin ise ($X=3,35$) 'tir. Her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da kadınların dinî tutumlarında, erkeklere nazaran daha yüksek bir tutuma sahip oldukları görülmektedir.

Erkek deneklere oranla kadınların dinî tutum puan ortalamasının (istatistikî olarak anlamlı olmasa da) biraz yüksek çıkması, kadınların duygusal olaylara karşı daha hassas ve daha duyarlı olmak üzere sosyalleşmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 2. Dinî Tutum Puanının Yaşa Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Gruplar Arası	3,24	4,00	0,81	3,57	0,007	3-4*
Gruplar İçi	196,14	864,00	0,23			
Toplam	199,38	868,00				

*1. 15-17, 2. 18-21, 3. 22-40, 4. 41-60, 5. 61 ve üzeri

Tablo incelendiğinde, dinî inanç ve davranışlara yönelik tutumların yaşa göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. $(F_{(4,864)})= 3,57, p < .05$

Tablo 3. Dinî Tutum Puanının Yaşa Göre Dağılımı

	N	X	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
15-17	113	3,34	0,34	0,03	2,00	3,87
18-21	152	3,39	0,41	0,03	1,77	3,87
22-40	307	3,28	0,58	0,03	0,87	3,87
41-60	223	3,41	0,42	0,03	1,80	3,87
61 ve Üzeri	74	3,44	0,46	0,05	1,43	3,87
Toplam	869	3,35	0,48	0,02	0,87	3,87

Yaş grubuna göre dinî tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalamanın ($X=3,4419$) 61 ve üzeri yaş grubuna ait olduğu görülmektedir. 41–60 yaş aralığında ($X=3,4067$) ortalamaya, 18–21 yaş aralığında olan bireyler ($X=3,3945$) ortalamaya, 46–55 yaş aralığında ($X=3,3410$) ortalamaya, 22–40 yaş aralığındaki denekler ise ($X=3,2779$) ortalamaya sahiptir. Anlamli farklılığı oluşturan gruplar 22–40 ve 41–60 yaş aralığındaki gruplardır. 41–61 yaş grubunu oluşturan bireyler dinî tutum ortalamalarının özellikle 22–40 yaş grubunu oluşturan bireylere göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmada, yaşın ilerlemesiyle dinî tutum puanının yükselmesi doğru orantılıdır. 61 ve üzeri yaşa sahip deneklerin en yüksek dinî tutum ortalamasına sahip olması, bu yaş döneminin dinî gelişim dönemi özellikleri ile de örtüşmektedir. 61 ve üzeri yaşa sahip deneklerin en yüksek dinî tutum ortalamasına sahip olmasının nedeni, yaşlılık dönemindeki insanların, yalnızlıklarını unutturacak, kendilerine belirli bir kimlik ve aidiyet duygusu kazandıracak ve özellikle de ölüm kaygısına karşı kendilerini rahatlatacak olan dinî inanç ve faaliyetlere yönelmeleri olabilir.

Çalışmada yaşın ilerlemesiyle dinî tutum puanının yükseldiği, ancak bu duruma 22-40 yaş arası deneklerin uymadığı görülmüştür. 22-40 yaş döneme girildiğinde, ergenlikte yaşanan şüphe, kararsızlık ve çalkantılar durulup dinî hayatta bir dengelenme, yeniden yapılanma, eski inanç ve alışkanlıkları gözden geçirip düzenleme yönünde gelişmeler yaşanır (Hökelekli, 1993). Yetişkinlik döneminin ilk yıllarında dinî ilgi ve uygulamalardaki düşüşte meslek edinme, mesleğe uyum sağlama, evlenme, askerlik, yeni ortamlara ve şartlara intibak etme vb. şeklinde bu dönemde ortaya çıkan yoğun problemlerin de etkili olduğu söylenebilir (Certel, 2011).

Tablo 4. Dinî Tutum Puanının Eğitim Durumuna Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Gruplar Arası Anlamli Fark
Gruplar Arası	2,65	5,00	0,53	2,33	,041	2-4*
Gruplar İçi	196,72	863,00	0,23			
Toplam	199,38	868,00				

*1. Hiç okula gitmemiş, 2. İlköğretim 1-5, 3. Orta-ilköğretim, 4. Orta (lise), 5. Ön lisans-lisans, 6. Lisansüstü

Tablo incelendiğinde, dinî inanç ve davranışlara yönelik tutumların eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(5;863)}= 2,33, p<0.05$)

Tablo 5. Dinî Tutum Puanının Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	N	X	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Hiç Okula Gitmemiş	19	3,42	0,35	0,08	2,20	3,73
İlköğretim 1-5	171	3,45	0,36	0,03	2,07	3,87
Ortaokul-İlköğretim	198	3,34	0,40	0,03	1,13	3,87
Ortaöğretim (lise)	222	3,31	0,54	0,04	1,43	3,87
Ön Lisans-Lisans	235	3,33	0,51	0,03	1,17	3,87
Lisansüstü	24	3,23	0,83	0,17	0,87	3,87
Toplam	869	3,35	0,48	0,02	0,87	3,87

Eğitim durumuna göre dinî tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalama ($X=3,45$) ilköğretim 1-5 eğitim düzeyine sahip gruba ait olduğu görülmektedir. Hiç okula gitmemiş grup ($X=3,42$) ortalamaya, ortaokul-ilköğretim ($X=3,34$) ortalamaya, Ön lisan-lisans ($X=3,33$) ortalamaya, ortaöğretim-lise ($X=3,31$) ortalamaya ve Lisansüstü eğitim düzeyine sahip denekler ise ($X=3,23$) ortalamaya sahiptir. Anlamlı farklılığı oluşturan gruplar, ilköğretim 1-5 ve ortaöğretim-lise eğitim düzeyine sahip gruplardır. Genel olarak değerlendirildiğinde, eğitim düzeyi düştükçe dinî tutum puanının ters orantılı olarak arttığı gözlenmektedir.

Genel olarak eğitim ve dindarlık düzeyi açısından bulunan diğer sonuçlarla bu çalışmada bulunan sonuçlar arasında bir benzerlik görülmektedir. Hiç okula gitmemiş grup ve ilköğretim 1-5 eğitim düzeyine sahip deneklerin, yargılama ve eleştirme yapmadan duygu odaklı dinî tutum geliştirdikleri görülmektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, bilgi düzeyinin de yükselmesiyle araştıran, yargılayan ve değerlendiren bireylerin arttığı anlaşılmaktadır. Anne babadan görerek müslüman olan bireyin inanma meselesini, akıl ve mantık blokajı üzerine oturtup imanını perçinlemesi, bunun için de yeterli bilgi seviyesinde olunması gerektiği düşünülebilir.

Tablo 6. Dinî Tutum Puanının Gelir Durumuna Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Gruplar Arası	0,15	4,00	0,04	0,17	,956	-
Gruplar İçi	199,22	864,00	0,23			
Toplam	199,38	868,00				

Tablo incelendiğinde, dinî inanç ve davranışlara yönelik tutumların gelir durumuna göre farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. ($F_{(4;864)}= 0,17, p>0.05$)

Tablo 7. Dinî Tutum Puanının Gelir Durumuna Göre Dağılımı

	N	X	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Çok Düşük	17	3,34	0,41	0,10	2,50	3,87
Düşük	81	3,32	0,45	0,05	1,67	3,87
Orta	498	3,35	0,48	0,02	1,17	3,87
İyi	261	3,37	0,49	0,03	0,87	3,87
Çok İyi	12	3,36	0,20	0,06	3,07	3,73
Toplam	869	3,35	0,48	0,02	0,87	3,87

Gelir durumuna göre dinî tutum arasında anlamlı bir fark olmamakla beraber gelir grupları içerisinde en yüksek ortalamanın ($X=3,37$) iyi düzeye sahip gruba ait olduğu görülmektedir. Çok iyi düzeyde olan grup ($X=3,36$) ortalamaya, orta düzeyde olan grup ($X=3,35$) ortalamaya, çok düşük düzeyde olan grup ($X=3,34$) ortalamaya ve son olarak düşük düzeyde olan grup ($X=3,32$) ortalamaya sahiptir.

İstatistiki olarak gruplar arasında anlamlı fark olmasa da, gelir durumu yüksek bireylerin dinî tutum ortalamalarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumu, muhafazakâr bireylerin sosyo-ekonomik düzey olarak iyi duruma geldiği, aynı zamanda muhafazakârlıklarını da korudukları şeklinde yorumlayabiliriz.

Tablo 8. Dinî Tutum Puanının Dinî Bilgi Düzeyine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Gruplar Arası	6,82	3,00	2,27	10,21	,000	1-2* 1-3* 2-3*
Gruplar İçi	192,56	865,00	0,22			
Toplam	199,38	868,00				

*1. Zayıf-yetersiz, 2. Orta, 3. İyi, 4. Çok iyi

Tablo incelendiğinde, dinî inanç ve davranışlara yönelik tutumların, dinî bilgi durumuna göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(3;865)}=10,21, p<0.01$)

Tablo 9. Dinî Tutum Puanının Dinî Bilgi Düzeyine Göre Dağılımı

	N	X	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Zayıf -Yetersiz	63	3,09	0,61	0,08	1,43	3,87
Orta	326	3,33	0,48	0,03	1,43	3,87
İyi	436	3,42	0,43	0,02	1,13	3,87
Çok İyi	44	3,27	0,61	0,09	0,87	3,87
Toplam	869	3,35	0,48	0,02	0,87	3,87

Dinî bilgi düzeyine göre dinî tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalama ($X=3,42$) iyi düzeyde dinî bilgisi olan gruptur. Orta düzeyde dinî bilgiye sahip olan grup ($X=3,33$) ortalamaya, çok iyi düzeyde dinî bilgiye sahip olan grup ($X=3,27$) ortalamaya ve zayıf-yetersiz düzeyde dinî bilgiye sahip olduğunu belirten grup ($X=3,09$) ortalamayla son sırada yer almaktadır. Aralarında anlamlı farklılık oluşan gruplar, zayıf-yetersiz ile orta, zayıf-yetersiz ile iyi, orta ile iyi düzeyde dinî bilgiye sahip olduklarını belirten gruplardır.

İyi düzeyde dinî bilgiye sahip grubun en yüksek ortalamaya sahip olması, bilginin beraberinde bilinçlenmeyi getirdiği şeklinde yorumlanabilir. Çok iyi düzeyde dinî bilgiye sahip olan grup ortalamasının, iyi düzeyde dinî bilgiye sahip gruptan düşük, zayıf-yetersiz düzeyde dinî bilgiye sahip gruptan yüksek olması, bilgi düzeyinin çok yükselmesinin zihni karışıklığa ve tereddütlere yol açabildiği, dolayısıyla dinî tutum düzeyinde hafif bir gerilemeye sebep olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 10. Dinî Tutum Puanının Algılanan Dindarlık Düzeyine Göre Varyans Analizi (Anova-Tukey) Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Gruplar Arası Anlamlı Fark
Gruplar Arası	48,14	3,00	16,05	91,77	,000	1-2* 1-3* 1-4* 2-3* 2-4*
Gruplar İçi	151,24	865,00	0,18			
Toplam	199,38	868,00				

*1. Dine ilgisizim, 2. Az Dindarım, 3. Dindarım, 4. Çok Dindarım

Tablo incelendiğinde, dinî inanç ve davranışlara yönelik tutumların algılanan dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. ($F_{(3;865)}= 91,77, p<0.01$)

Tablo 11. Dinî Tutum Puanının Algılanan Dindarlık Düzeyine Göre Dağılımı

Algılanan Dindarlık Düzeyi	N	X	S	Standart Hata	En Düşük	En Yüksek
Dine İlgisizim	17	2,07	0,74	0,18	0,87	3,87
Az Dindarım	172	3,08	0,56	0,04	1,17	3,87
Dindarım	642	3,45	0,36	0,01	1,13	3,87
Çok Dindarım	38	3,51	0,44	0,07	1,93	3,87
Toplam	869	3,35	0,48	0,02	0,87	3,87

Algılanan dindarlık düzeyine göre dinî tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalamanın ($X=3,51$) çok dindar olduğunu belirten gruba ait olduğu görülmektedir. Dindar olduğunu belirten grup ($X=3,45$) ortalamaya, az dindar olduğunu belirten grup ($X=3,08$) ortalamaya sahipken, dine ilgisiz olduğunu belirten grup ($X=2,07$) ortalamayla son sırada yer almaktadır. Anlamlı farklılığı oluşturan gruplar dine ilgisiz ile az dindar, dine ilgisiz ile dindar, dine ilgisiz ile çok dindar, az dindar ile dindar, az dindar ile çok dindar olduklarını belirten gruplardır.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi, deneklerin algılanan dindarlık düzeyi yükseldikçe, dinî tutum ortalaması da yükselmektedir. Kendisini Dindar olarak tanımlayan bireylerin olumlu dinî tutuma sahip bireyler olduğu, dindarlık seviyesi yükseldikçe, dinî tutum seviyesinin de olumlu yönde yükseldiği söylenebilir.

Tablo 12. Dinî Tutum Puanının Deneklerin Din Eğitimi Alma Durumlarına Göre Mann-Whitney U Testi Sonuçları

		N	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	p
Hiç Din Eğitimi Almadım	Evet	16	384,53	6152,5	6217,5	,417
	Hayır	853	435,95	371862,5		

Tablo incelendiğinde, dinî tutumların hiç din eğitimi alıp almama durumuna göre farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. (**Mann Whitney U=6217,5; p=0,417; p>0,05**).

Hiç din eğitimi almayanların dinî tutum ölçeği sıra ortalaması ($X=384,53$), alanların ise ($X=435,95$) 'tir. Her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

İstatistiki olarak iki grup arasında anlamlı bir fark olmamasının nedeni, hiç din eğitimi almadıklarını belirten deneklerin de çeşitli kanallardan dolaylı olarak din eğitimi almış olabilecekleri şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca gruplar arasındaki elaman dağılımının çok farklı olması (16-853) da bu sonucun çıkmasında etkili olmuş olabilir.

Tablo 13. Dinî Tutum Puanının Aileden Din Eğitimi Alma Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

		N	X	S	Standart Hata	t	Sd	p
Ailemden Din Eğitimi Aldım	Evet	582	3,35	0,47	0,02	-,618	867,0	,537
	Hayır	287	3,37	0,50	0,03			

Tablo incelendiğinde dinî tutumların aileden din eğitimi alma durumuna göre farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. **t(867)= -0,618, p> 0.05**

Ailelerinden din eğitimi aldıklarını belirten bireylerin dinî tutum ölçeği ortalaması (X=3,35), almayanların ise (X=3,37)'dir. Her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da aileden din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha düşük bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Aileden alınan din eğitiminin bireylerin dinî tutumlarını olumlu etkileyemediği, hatta biraz olumsuz etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu duruma yol açan etkenlerin başında aile büyüklerinin anlattıkları ile uyguladıkları dinî yaşantının tutarsız olması yani, dinî eğitim veren aile büyüklerinin anlattıkları dinî hayatı kendilerinin yaşamamaları gösterilebilir. Ayrıca aile bireyleri arasındaki huzursuzluk veya sıkıntılar, bireyin hareketlerinin aile büyükleri tarafından kısıtlanması gibi nedenlerden dolayı aileden alınan din eğitiminin bireyler üzerinde ters etki yaptığı düşünülebilir.

Aile bireylerinin dinî tutum, davranış ve düşüncelerinin birlik ve uyum göstermesi, çocuğun dinî gelişiminin sağlıklı ilerlemesi ve çocuğun yaptıklarını benimsemesi açısından son derece önemlidir. Ana-babanın çocuğa gösterdikleri tutum ve davranışları ile ona öğrettikleri dinî bilgiler birbiriyle çelişmemelidir. Aksi halde çocukta şüphe ve güvensizlik duyguları oluşabilir. Sonuçta çocuk anne-babadan gördüğü dine aykırı davranışlara özenabilir.

Tablo 14. Dinî Tutum Puanının Kur'an Kursundan Din Eğitimi Alma Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

		N	X	S	Standart Hata	t	Sd	p
Kur'an Kursundan Din Eğitimi Aldım	Evet	331	3,42	0,42	0,02	3,519	800,41	,000
	Hayır	538	3,31	0,51	0,02			

Tablo incelendiğinde dinî tutumların Kur'an kursundan din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. **t(800,41)= 3,519, p< 0.01**

Kur'an kursundan din eğitimi alanların dinî tutum ölçeği puan ortalaması (X=3,42), almayanların ise (X=3,31)'tir. Her iki grup arasında istatistikî olarak oldukça anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır. Kur'an kursundan din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuca göre, Kur'an kurslarında gerçekleştirilen din eğitimi uygulamalarının olumlu dinî tutum geliştirme konusunda başarıya ulaştığını söyleyebiliriz.

Tablo 15. Dinî Tutum Puanının Cami Hocasından Din Eğitimi Alma Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

		N	X	S	Standart Hata	t	Sd	p
Cami Hocasından Din Eğitimi Aldım	Evet	374	3,39	0,41	0,02	1,980	865,50	,048
	Hayır	495	3,33	0,52	0,02			

Tablo incelendiğinde, dinî tutumların cami hocasından din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. **t(865,5)= 1,98, p< 0.05**

Cami hocasından din eğitimi alanların dinî tutum ölçeği ortalaması (X=3,39), almayanların ise (X=3,33)'tür. Her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır. Cami hocasından din eğitimi alanların dinî tutumlarında, almayanlara nazaran daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre, camilerde görev yapan din adamlarının olumlu dinî tutum geliştirme konusunda cemaati etkilediklerini söyleyebiliriz. Ancak deneklerin aile, DKABD, Kur'an Kursu gibi diğer kaynaklardan da din eğitimi almış olabilecekleri, din eğitiminin tüm yönleriyle ele alınması gerektiği, olumlu dinî tutum geliştirmeye diğer kaynakların da katkı sağlamış olabileceği de değerlendirilmiştir.

Tablo 16. Dinî Tutum Puanının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Alma Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

		N	X	S	Standart Hata	t	Sd	p
DKAB Dersi Aldım	Evet	347	3,29	0,50	0,03	-3,167	706,04	,002
	Hayır	522	3,40	0,46	0,02			

Tablo incelendiğinde dinî tutumların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi alma durumuna göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. $t(706,04) = -3,167, p < 0.05$

Deneklerden, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi alanların dinî tutum ölçeği puan ortalaması ($X=3,29$), almayanların ise ($X=3,40$)'tır. Her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha düşük bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Bu sonuçları Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatı ve öğretmenlerinin yeterliliğinin ihtiyaca cevap veremediği, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatının yeniden gözden geçirilmesi ve öğretmen yetiştirme sürecindeki aksaklıkların tespit edilmesine ihtiyaç olduğu şeklinde yorumlayabiliriz.

Tablo 17. Dinî Tutum Puanının Dinî Kitaplardan Din Eğitimi Alma Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

		N	X	S	Standart Hata	t	Sd	p
Dinî Kitaplardan Din Eğitimi Aldım	Evet	447	3,44	0,42	0,02	5,354	805,38	,000
	Hayır	422	3,26	0,52	0,03			

Tablo incelendiğinde, dinî tutumların dinî kitaplardan din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. $t(805,38) = 5,354, p < 0.01$

Deneklerden, dinî kitaplardan din eğitimi alanların dinî tutum ölçeği puan ortalaması ($X=3,44$), almayanların ise ($X=3,26$)'tir. Her iki grup arasında istatistikî olarak oldukça anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır. Dinî kitaplardan din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonucu, dinî içerikli yayınlar insanlar üzerinde etkili olmaktadır. Bu alanda kalitenin ve çeşitliliğin artırılarak devam etmesine ihtiyaç vardır şeklinde yorumlayabiliriz. Ya da dine ilgili ve din konusunda daha güçlü tutuma sahip olanların daha çok dini kitap okumakta oldukları düşünülebilir.

Ayrıca, deneklerin aile, DKABD, Kur'an Kursu gibi diğer kaynaklardan da din eğitimi almış olabilecekleri, din eğitiminin tüm yönleriyle ele alınması gerektiği, olumlu dinî tutum geliştirmeye diğer kaynakların da katkı sağlamış olabileceği de değerlendirilmiştir.

Tablo 18. Dinî Tutum Puanının İmam Hatip Lisesinden Din Eğitimi Alma Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

		N	X	S	Standart Hata	t	Sd	p
İmam Hatip Lisesinden Din Eğitimi Aldım	Evet	152	3,49	0,38	0,03	4,487	274,61	,000
	Hayır	717	3,33	0,49	0,02			

Tablo incelendiğinde dinî tutumların İmam Hatip Lisesinden din eğitimi alma değişkenine göre farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. $t(274,51) = 4,487, p < 0.01$

Deneklerden, İmam Hatip Lisesinden din eğitimi alanların dinî tutum ölçeği ortalaması ($X=3,49$), almayanların ise ($X=3,33$)'tür. Her iki grup arasında istatistikî olarak oldukça anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır, İmam Hatip Lisesinden din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Araştırma bulguları, İmam Hatip Liselerinde verilen din eğitiminin amacına ulaştığının kanıtı olarak yorumlanabilir.

Tablo 19. Dinî Tutum Puanının Diğer Kaynaklardan Din Eğitimi Alma Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

		N	X	S	Standart Hata	t	Sd	p
Diğer Kaynaklardan Din Eğitimi Aldım	Evet	84	3,45	0,47	0,05	1,910	102,59	,059
	Hayır	785	3,34	0,48	0,02			

Tablo incelendiğinde dinî tutumların diğer kaynaklardan din eğitimi alma durumuna göre farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. $t(102,59)= 1,91, p> 0.05$

Diğer kaynaklardan din eğitimi alanların dinî tutum ölçeği ortalaması ($X=3,45$), almayanların ise ($X=3,34$)'tür. Her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da diğer kaynaklardan din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir ortalamaya sahip oldukları görülmektedir.

Deneklerin büyük bir çoğunluğu diğer kaynakları, cemaatlerin dinî sohbetleri ve öğrenci yurtları olarak belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre din eğitiminde ve dinî tutum oluşumunda dini grupların da etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Araştırmaya katılan deneklerin dinî tutumlarında cinsiyete göre her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da kadınların, erkeklere oranla daha yüksek dinî tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dinî tutumların yaşa göre farklılık gösterdiği, dinî tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalamanın 61 ve üzeri yaş grubuna ait olduğu, daha sonra sırasıyla 41–60 yaş, 18–21 yaş, 46–55 yaş grubu gelirken, en düşük ortalamanın 22–40 yaş aralığındaki gruba ait olduğu tespit edilmiştir.

Dinî tutumların eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği, eğitim durumuna göre dinî tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalamanın ilköğretim 1-5 eğitim düzeyine sahip gruba ait olduğu, daha sonra sırasıyla hiç okula gitmemiş grup, orta-ilköğretim, önlisans-lisans, orta-lise grubu gelirken en düşük ortalamanın lisansüstü eğitim düzeyine sahip gruba ait olduğu tespit edilmiştir.

Dinî tutumlarda gelir durumuna göre farklılık görülmemekle beraber, gelir grupları içerisinde en yüksek ortalamanın iyi düzeye sahip gruba ait olduğu, daha sonra sırasıyla çok iyi düzeyde olan grup, orta düzeyde olan grup, çok düşük düzeyde olan grup gelirken en düşük ortalamanın düşük düzeyde olan grupta olduğu tespit edilmiştir.

Dinî tutumların dinî bilgi düzeyine göre farklılık gösterdiği, dinî bilgi düzeyine göre en yüksek ortalamanın iyi düzeyde dinî bilgisi olan gruba ait olduğu, daha sonra sırasıyla orta düzeyde dinî bilgiye sahip olan grup, çok iyi düzeyde dinî bilgiye sahip olan grup gelirken en düşük ortalamanın zayıf-yetersiz düzeyde dinî bilgiye sahip olan grupta olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre dini bilgi ile dini tutum arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir.

Dinî tutumların, algılanan dindarlık düzeyine göre farklılık gösterdiği, dindarlık düzeyine göre dinî tutum ortalamaları içerisinde en yüksek ortalamanın çok dindar olduğunu

belirten gruba ait olduğu, daha sonra sırasıyla dindar olduğunu belirten grup, az dindar olduğunu belirten grup gelirken en düşük ortalamasının dine ilgisiz olduğunu belirten grupta olduğu tespit edilmiştir.

Dinî tutumların, din eğitimi alıp almama durumuna göre farklılık göstermediği, her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir tutum ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dinî tutumların, aileden din eğitimi alma durumuna göre farklılık göstermediği, her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da aileden din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha düşük bir tutum ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dinî tutumların, Kur'an kursundan din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği, Kur'an kursundan din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir tutum ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dinî tutumların, cami hocasından din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği, cami hocasından din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir tutum ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dinî tutumların, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha düşük bir tutum ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dinî tutumların, dinî kitaplardan din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği, dinî kitaplardan din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir tutum ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dinî tutumların, İmam Hatip Lisesinden din eğitimi alma durumuna göre farklılık gösterdiği, İmam Hatip Lisesinden din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir tutum ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Dinî tutumların, diğer kaynaklardan din eğitimi alma durumuna göre her iki grup arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da diğer kaynaklardan din eğitimi alanların dinî tutumlarında almayanlara nazaran daha yüksek bir tutum ortalamasına sahip oldukları görülmektedir.

Öneriler

Araştırmanın bulguları ve yorumlarına ilişkin sonuçlar dikkate alınarak geliştirilen öneriler aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

1. Araştırma verilerine göre istatistikî olarak anlamlı bir fark olmasa da ailesinden din eğitimi alma durumu deneklerin dinî tutumuna olumsuz yansımasıdır. Bu durum, ailede verilen din eğitiminin kalitesi ve pedagojik esaslara uygunluğu ile ilgili olabileceği gibi, dinî tutum yönüyle aileye dönük bir tepkinin etkisinden de olabilir. Diyanet işleri başkanlığına bağlı kurumlardaki görevliler tarafından ailelere dönük etkili iletişim becerileri eğitimi verilebilir.
2. Din eğitimi verilen okul, ders ve kurslarda görevli personelin pedagojik donanımını artırmaya dönük hizmet içi eğitime alınması, verilen din eğitiminin etkisini artıracak, verilen kaliteli din eğitimi ise dinî tutuma olumlu olarak yansıyabilecektir.
3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden din eğitimi alanların dinî tutumlarının, almayanlara nazaran daha düşük bir tutum ortalamasına sahip olması, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders öğretmenlerinin üniversitelerde yetiştirilmesinde pedagojiye dönük

derslerin ihtiyaca göre yeniden düzenlenmesi gerektiği ayrıca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders müfredatının gözden geçirilip yenilenmesine ihtiyaç olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Allport, G., W., (2004), Birey ve Dinî, Çev: B. Sambur, Elis Yayınları, Ankara.
- Alport, G., W., (1935), Attitudes. C.M.Murchison (ed.). Handbook of social psychology. Worcester, MA: Clark University Press.
- Atkinson, R.L., vd., (2010), Psikolojiye Giriş, 5. Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Certel, H., (2008), Din-İletişim İlişkisi ve Dinî İletişim Engelleri, SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2. Sayı: 21, Isparta.
- Certel, H., (2011), Din Psikolojisi, Tuğra Ofset, Isparta.
- Certel, H., (2011b), "Din İstismarı Üzerine", SDÜ İlahiyat Fak. Dergisi, Cilt:22 Sayı:1, Isparta.
- Doğan, Ş., (2007), İlköğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Dinî Tutumları (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Freedman, J. L., Sears, O., S., Carlsmith J., M., (1989), Sosyal Psikoloji, Çev.: Ali Dönmez, Ara Yayıncılık, İstanbul.
- Güngör, E., (1977), Sosyal Bilimler, Psikoloji, (Sınıf 1), Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu Yayını, Ankara.
- Hogg, M., A., Vaughan, G. M., (2007), Sosyal Psikoloji, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Hökelekli, H., (1993), Din Psikolojisi, TDV Yayınları, Ankara.
- Hökelekli, H., vd., (2010), Din Psikolojisi, AÖF. Yayın No:1085, Eskişehir Kağıtçıbaşı, Ç., (2010), Günümüzde İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş, 12. Basım, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Karasar, N., (2010), Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Kaya, M., (1998), Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum, Etüt Yayınları, Samsun.
- Krech, D. Ve Crutchfield, R. S., (1999), Sosyal Psikoloji, Çev.: E. Güngör, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Leippe, M.R., Eisenstadt, D., (1994), Generalization of dissonance reduction: Decreasing prejudice through induced compliance. Journal of Personality and Social Psychology, 67, 395-413.
- Morgan, C., T., (2004), Psikolojiye Giriş, Çev.: Hüsnü Arıcı ve Diğerleri, 15. Baskı, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara.
- Özgüven, İ., E., (2000), Psikolojik Testler, PDREM Yayınları, Ankara.
- Pazarlı, O., (1987), Din Psikolojisi, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Peker, H., (2008), Din Psikolojisi, Çamlıca Yayınlar, İstanbul.
- Plotnik, R., (2009), Psikolojiye Giriş, Çev.: Tamer Geniş, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, H., (2008), İbadet Psikolojisi, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Tekarslan, E., vd., (1989), Sosyal Psikoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Tolan B., İsen G., Batmaz V., (1991), Sosyal Psikoloji, Adım Yayıncılık, Ankara.
- Topuz, İ., (1999), Üniversite Öğrencilerinde Dinî Tutum ve Davranışlar (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), S.D.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Uysal, V., (1996), Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul.
- Vergote, A., (1999), Din İnanç ve İnançsızlık, Çev.: Veysel Uysal, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul.